

Щодо спеціальної правоздатності релігійних організацій

В. ПІДДУБНА

(Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого)

Проблема правоздатності релігійних організацій є однією із складних і маловивчених. У теорії цивільного права правоздатність такої особи визначається як здатність мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Правоздатність і дієздатність юридичних осіб виникають одночасно — з моменту їх створення[1].

Релігійні організації як один з видів юридичних осіб набувають правоздатність з моменту реєстрації статуту (ч. 1 ст. 13 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»; далі — Закон). Як юридичні особи ці організації користуються правами і несуть обов'язки у відповідності з чинним законодавством і своїм статутом (ст.13 Закону). Слід підкреслити, що деякі положення цивільних статутів релігійних організацій викладені під впливом норм церковного права у частині, яка регламентує внутрішню структуру цих організацій і компетенцію їх органів управління. Норми церковного права, як й інші подібні правила поведінки, що приймаються релігійними організаціями, не є правом у власному розумінні цього слова. Вказане логічно випливає з принципу відокремлення релігійних організацій від держави (ст. 35 Конституції України): церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Релігійні організації створюються і діють відповідно до своєї ієрархічної й інституційної структури. Держава не втручається у внутрішню діяльність цих організацій, якщо остання не протирічить закону. Внутрішні акти, які приймаються названими організаціями, поширюються на їх учасників і не є джерелами права.

Під церковним правом розуміють норми і правила, які регулюють як внутрішнє життя церкви в її громадо-інституціональному аспекті, так і її відносини з іншими громадськими союзами релігійного та політичного характеру[2]. Специфіка норм церковного права полягає у тому, що більша їх частина приймається релігійними об'єднаннями, а не релігійними організаціями, які входять до складу цих об'єднань. Церковне право включає норми, що складають віросповідну основу діяльності релігійних організацій. Наприклад, для православних релігійних організацій такою віросповідною основою є «Священне Писання» (Біблія) і «Священне Претеріє» (Решення перших 7-ми Вселенських Соборів и труды отцов церкви II-VIII ст.). Таким чином, норми церковного права, як й інші пра-

вила поведінки, встановлені статутами релігійних організацій, є внутрішньою настановою цих організацій, які діють лише, оскільки не суперечать чинному законодавству. Окрім цього, діють такі правила поведінки тільки у межах релігійної організації, яка їх прийняла. Це означає, що фактично під регулювання вказаних вище правил підпадають лише ті види діяльності останніх, які безпосередньо пов'язані з віросповіданням. Під останнім розуміють належність до будь-якої релігії, церкви, деномінації; релігійне об'єднання, яке має своє віровчення, культ і стійку організаційну структуру[3]. Інші види діяльності релігійних організацій: виробничо-господарська, культурно-освітня, благодійна регулюються виключно нормами цивільного права. Те ж саме стосується майнових відносин даних організацій.

Враховуючи наведене вище, постає питання: яка ж природа норм церковного права і подібних до них правил поведінки релігійних організацій? На мою думку, норми, що приймаються цими організаціями, за своєю природою є релігійними нормами, під якими розуміють: сукупність правил, приписів, вимог, що регулюють життя віруючих, їх поведінку, вчинки, діяльність релігійних організацій. Релігійні норми встановлені конкретними віросповіданнями і мають обов'язковий характер для їх послідовників.

Таким чином, можна зробити висновок, що правоздатність релігійних організацій визначається чинним законодавством: у першу чергу Цивільним кодексом України (далі — ЦК), Законом «Про свободу совісті та релігійні організації» і статутами названих організацій, які приймаються на підставі зазначених законів.

Релігійні організації в Україні створюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру (ст.7 Закону). На відміну від інших підприємницьких чи непідприємницьких товариств, конкретна ціль діяльності яких визначається у засновницьких документах, мета діяльності цих організацій визначається Законом. Такою метою є спільне сповідання і поширення віри. Тлумачний словник С.Ожегова визначає мету як предмет прагнення, тобто те, що бажано здійснити. У цьому сенсі дана організаційно-правова форма юридичної особи у назві має вказівку на характер своєї діяльності. Це свідчить про наявність спеціальної правоздатності, оскільки ті правомочності, якими наділені релігійні організації, обумовлені виключно метою їх створення. Таким чином, здійснення будь-якої діяльності і пов'язаних з нею

правочинів, а також інших юридично значимих дій повинно бути підпорядковано встановленій законом і зафіксованій у статутних документах меті і не може їм суперечити.

Якщо під правоздатністю релігійних організацій розуміється її здатність мати цивільні права і виконувати цивільно-правові обов'язки, то змістом правоздатності є конкретні права: майнові і немайнові, які надаються цим організаціям ЦК та Законом і закріплюються у статутах даних організацій на право здійснення певних видів діяльності.

До немайнових прав релігійних організацій можна віднести право на найменування. Відповідно до ст. 90 ЦК кожна юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму і таким чином індивідуалізує і відокремлює від інших вказану особу. Вказівка на організаційно-правову форму юридичної особи дозволяє визначити основні ознаки організації: є вона підприємницькою чи не підприємницькою, на чому ґрунтується її відповідальність. Найменування зазначеної особи вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру.

Найменування релігійних організацій мають деякі особливості, пов'язані з традиціями і конфесійними правилами будь-якого з видів цих організацій. Перелік видів останніх закріплений у ч. 2 ст. 7 Закону: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених вище релігійних організацій. Цей перелік складений відповідно до їх офіційних загальновизнаних світських назв. Але слід підкреслити, що Закон не забороняє релігійній організації за статутом мати свою (традиційну) назву. Наприклад, релігійна громада за статутом може називатися «парафія», «помісна церква». Не слід змішувати традиційні назви релігійних громад з традиційними найменуваннями культових споруд. Остання може мати персональну назву, пов'язану з якоюсь історичною подією або фізичною особою. До її найменування релігійна громада жодного відношення не має і називатися згідно із статутом за цією назвою не має права. Релігійні управління і центри мають за статутами подвійну назву — власну і назву релігійного об'єднання, структурним підрозділом якого вони є (наприклад, «Спархіяльне управління Української православної церкви»). Монастирі, як і окремі культові будівлі, теж можуть мати персональні найменування, але вони традиційно стосуються і монастиря як комплексу споруд спеціального призначення, так і чернечої громади, котра є власником або користувачем цих будівель (наприклад, Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир Тернопільської єпархії Української

православної церкви Київського патріархату). Релігійні братства за традицією також мають назви, але вони не пов'язані з матеріальними об'єктами (наприклад, «Релігійне братство Андрія Первозваного»). Місіонерські товариства можуть, наприклад, мати таке найменування: «Християнське місійне товариство «Фундація духовного єднання України». Духовні навчальні заклади за своїми статутами можуть мати традиційні назви (семінарія) і загальноприйняті (академія, інститут).

Релігійні об'єднання — це діючі в Україні церкви (наприклад, православного віросповідання: Українська православна церква, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква, які представляються своїми центрами (управліннями), мають відповідно до статутів назви: «митрополія», «патріархія»).

Щодо видів діяльності, які мають право здійснювати релігійні організації, то слід зазначити наступне. Чинне законодавство не встановлює чітких рамок здійснення останньої цими організаціями і критерії її відповідності статутній меті — сповідання і поширення віри. Не всі види діяльності даних організацій спрямовані на досягнення цілі їх створення. Результатом деяких з видів діяльності є безпосереднє досягнення мети, результат інших видів — лише опосередковано слугує її досягненню. Таким чином, статутну діяльність релігійних організацій можна поділити на два види: релігійну і нерелігійну.

У релігієзнавстві під релігійною діяльністю розуміють релігійно-регламентовану практично-духовну активність віруючих, їх спільнот, релігійних інститутів. Традиційно виділяють два види релігійної діяльності: культову і позакультову. Культову діяльність розуміють як сукупність релігійних (культових дій), пов'язаних із ставленням до надприродного: молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні, магичні дії. Право релігійних організацій на здійснення вказаної діяльності закріплено у ст. 21 Закону. Релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані у тій чи іншій релігії (місця паломництва). Богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно проводяться в культових будівлях і на прилеглій території, у місцях паломництва, закладах релігійних організацій, на кладовищах, у місцях окремих поховань і крематоріях, квартирах та будинках громадян, а також в установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою їх трудових колективів і за згодою адміністрації. Слід підкреслити, що порядок використання храмів, інших об'єктів культового призначення визначається внутрішніми настановами релігійних організацій. Держава у ці питання не втручається. Єдине, чого треба дотримуватись зазначеним

організаціям; місця богослужінь, релігійних зібрань чи інших релігійних заходів повинні бути вільно доступними. Закритими можуть бути тільки ті зібрання віруючих громадян, на яких вирішуються організаційні, кадрові, господарські чи інші питання, не пов'язані з відправленням культу. При відправленнях культу релігійна організація не повинна порушувати чинне законодавство і правопорядок. Відповідно до п. 7.11 ст. 7 Закону від 22 травня 1997 р. «Про оподаткування прибутку підприємств» від оподаткування звільняються доходи цих організацій, отримані у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; будь-які інші доходи від надання культурних послуг. Таким чином, на підставі вказаної норми надходження до церковної каси за релігійні обряди, церемонії, інші відправлення культу не оподатковуються. Слід підкреслити, оскільки результатом культурної діяльності релігійних організацій є задоволення релігійних потреб фізичних осіб, може йтися про спрямованість цієї діяльності на безпосереднє досягнення статутної мети.

Що стосується позакультурної діяльності, то вона визначається, як сукупність релігійно-зумовлених дій віруючих, релігійних інститутів, спрямованих на задоволення духовних та практичних потреб функціонування релігійних організацій: 1) духовна сфера — продукування релігійних ідей, богословсько-теологічне їх обґрунтування, інтерпретація, систематизація; 2) практична сфера — пропаганда, поширення релігійних ідей, місіонерська, добродійна, релігійно-освітня, виробнича і господарська діяльність.

Право на здійснення релігійними організаціями виробничої і господарської діяльності закріплено у ст. 19 Закону. Відповідно до неї ці організації для виконання своїх статутних завдань можуть засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають права юридичної особи. Слід зазначити, що дана норма базувалася на положеннях Закону «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. (нині він не діє), який вперше ввів таку форму як «підприємство релігійної організації», засноване на праві повного господарського відання (ст. 2). Релігійні організації, як засновники таких підприємств, були їх власниками. Назва статті «Виробнича і господарська діяльність» запозичена із Закону «Про підприємства в СРСР». Виробнича і господарська діяльність вказаних організацій означала заснування підприємств для здійснення господарської діяльності. У той же час самі релігійні організації не вправі були займатися господарською діяльністю. Вважаю, що зміст даної норми входить у протиріччя з чинним законодавством. Оскільки, поперше, передбачається можливість заснування

релігійними організаціями підприємств, що мають права юридичної особи, а новий ЦК розглядає підприємство як цілісний майновий комплекс, який є об'єктом права. По-друге, потрібно визначитися з термінологією, бо чинний Закон не закріплює за цими організаціями право на підприємницьку діяльність, а встановлює лише право на заняття виробничою і господарською діяльністю. В даному разі виробнича і господарська діяльність повинна розглядатися як аналог підприємницької діяльності, оскільки права релігійних організацій на заняття підприємницькою діяльністю чітко простежуються в сучасному українському законодавстві. ЦК України дозволяє невідприємницьким організаціям «поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлене законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені» (ст. 86). Аналізуючи зміст вказаної статті, виробнича і господарська діяльність релігійних організацій має відповідати їх статутним цілям. По-третє, відповідно до ст. 83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та у інших формах, передбачених законом. Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

Таким чином, можна запропонувати норму ст. 19 Закону викласти у наступній редакції:

«Підприємницька діяльність релігійних організацій

Релігійні організації мають право здійснювати підприємницьку діяльність шляхом заснування юридичних осіб, у формах і порядку, передбачених чинним законодавством».

Право на здійснення релігійно-освітньої діяльності вказаними вище організаціями закріплено у ст. 11 Закону. Релігійні управління і центри відповідно до статутів мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Дані заклади діють на підставі статутів, які реєструються у Державному комітеті України у справах релігій. Слід зазначити, що право на створення духовних навчальних закладів мають ті релігійні управління (центри), у статутах яких містяться відповідні положення про право заснувати такі заклади. Право на здійснення культурно-освітньої діяльності закріплено у ст. 23 Закону. Під названою діяльністю потрібно розуміти діяльність, спрямовану на повідомлення інформації про зміст конкретного релігійного вчення з метою формування у її отримувачів певного до нього ставлення.

Добродійну діяльність можна ототожнити з благодійною, оскільки «добродійний» — це той, хто має на меті давати матеріальну допомогу нужденним. Добродіяти — надавати допомогу, сприяти кому-небудь у чому-небудь. Відповідно до ст. 1 Закону «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 р.: благодійною діяльністю визнається добровільна безкорислива діяльність, що не передбачає одержання прибутку від неї. При релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності. Ці організації діють на підставі зареєстрованих статутів у порядку, встановленому для громадських організацій. Відповідно їх правове становище буде регулюватися Законом «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р.

Слід вказати, що особливістю правоздатності релігійних організацій є їх виключне право засновувати підприємства для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів куль-

тового призначення (ст. 22 Закону). Вони також мають право виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту.

Враховуючи наведене вище, потрібно зазначити, що правоздатність релігійних організацій має спеціальний характер, тобто вони мають право на здійснення тих видів діяльності, які закріплені у їх статутах і повинні відповідати цілі створення даних організацій, а саме сповідування і задоволення релігійних потреб. Щодо здійснення цими організаціями підприємницької діяльності, то вони не мають право здійснювати її безпосередньо, а тільки шляхом заснування юридичних осіб, у формах і порядку, встановлених чинним законодавством.

У даній статті розглянуті деякі аспекти правоздатності релігійних організацій, які мають дискусійний характер. Вважаю, що одним з основних питань для вчених у галузі цивільного права є визначення правового статусу релігійних організацій як суб'єктів цивільного права.

Використані матеріали:

1. Б р а т у с ь С.Н. Суб'єкти громадянського права. — М., 1950. — С. 5.
2. В а р ь я с М.Ю. Краткий курс церковного права. — М., 2001. — С. 44.
3. К о л о д н и й А., Л о б о в и к Б. Релігієзнавчий словник. — К., 1996. — С. 63.

Проблема свободи у західній і східній інтерпретаціях

Л.КОРЧЕВНА

кандидат юридичних наук, доцент

(Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова)

Застосування компаративного методу в сфері сучасного українського правознавства створює сприятливі можливості для порівняльного дослідження найважливіших проблем права, включаючи проблему свободи. В сучасній українській правовій літературі відсутні фундаментальні дослідження зазначеної проблеми під кутом зору порівняльного дослідження західної і східної її інтерпретацій. У цій статті зроблена спроба розкрити витоки, природу, функції, місце і значення свободи у функціонуванні правоустроїв західних і східних країн.

Проблема свободи — одна з найскладніших. Основна складність полягає у тому, що при її вирішенні дуже переплітається теорія з постулатами, з певними вимогами. Вимога, щоб людина відповідала за свої вчинки, й призвела до ускладнення цієї проблеми, через що поняття свободи і відповідальності мають глибокі підстави.

Ускладнення проблеми є історичним фактом (Сократ, стоїки, Аристотель, грецька й латинська патристика, середньовічна схоластика, метафізика новітньої філософії). З перелічених вчень стає зрозумілим, що проблему свободи волі можна вирішити лише тоді, коли визначимося у тій чи іншій філософській концепції людини. Філософська антропологія вчить, що природа людини трійста, що вона складається з тіла, душі і духу. Цю традицію започаткував Аристотель. Під душею він розумів сферу афектів, інстинктів, відчуттів, а під духом — ту частину душі, яка розуміє математику і філософію. Духові властива вища функція мислення, не пов'язана з тілом чи почуттями [1, 151–155].

Складність людської природи виразно сформулював Кант у вченні про емпіричний й інтелігібельний* характер людини. Він вважав, що остання є одним з перехідних кілець чуттєвого

* Інтелігібельний (лат. *intelligibilis* — мислимий — можливість пізнання лише з допомогою інтелекту) за Кантом є те, що підвладне розуму, непідвладне почуттям.